

Vnitřní stránka duševního života

Onemocněla-li nejjasnější duševně-duchovní funkce, podle níž by se dnes lidé mohli orientovat, není divu, že nemoc a její příznaky vystupují také v podobě vědeckých teorií. Žijeme v době duše vědomé, v níž je zřetelně přítomný nárok na vědomé vědecké chápání člověka, společnosti a světa. Je však podivné, že navzdory intenzitě bádání, která byla dosažena nasazením nezměrných finančních prostředků a metodickým vzděláváním, navzdory uznanému ústřednímu významu vědy, jejíž moc a vliv ještě nikdy nebyly tak velké, jsou příroda, společnost a člověk dnes v úpadku dříve nevídaném. To se nedá pochopit jinak než pochopením, že onemocnělo myšlení, které je životem a srdcem této mocné a podporované vědy. Zřetelně se to dá vyčíst z teorie myšlení, kde se nachází ohnisko onemocnění vědomí a z něhož pocházejí další symptomy, které jsou v popsaném smyslu podvědomého původu. Narušené myšlení - narušený život.

Jedná se o narušený život, když mě nějaký člověk nazve hrubším nebo jemnějším způsobem hlupákem či darebákem a já jsem tím „uražen“, tj. cítím se duševně zraněn? Buď má pravdu, a pak není důvod k tomu, abych se cítil uražen; anebo se mýlí, neboť ví, že mi křivdí, tj. *chce* mě urazit. V tomto případě však mám stejně malý důvod cítit se uražen. Může se také stát, že si sám nejsem jistý - jsem hloupý? Jsem darebák? Já, který se dosud považoval za chytrého a poctivého? Ale v tomto případě bych mu musel být dokonce vděčný, že nyní mám podnět důkladně se touto věcí zabývat. Cítím-li se přesto uražen, navzdory všem racionálním postupům, dokazuje to, nakolik mě dokážou ovládat nejasná a nekontrolovaná duševní hnutí. Přirozeně také ze strany urážejícího je skutečnost, že jeho záměrem bylo způsobit mi duševní bolest, příznakem nemocí.

Úlohou této kapitoly je blíže osvětlit mnohé z toho, co bylo naznačeno v předcházejícím textu: jak se tvoří „citlivost“ podvědomého

původu, duševní zvyklosti, všechno, co nazýváme „podvědomým působením“, „povědomou oblastí“. V příští kapitole si ukážeme, co může každý člověk podniknout proti těmto tendencím.

Psychologie, vnitřní zkušenost a vnitřní zážitek

Naznačili jsme, že také psychologové z větší části podléhají všeobecnému onemocnění vědomí. Projevuje se to především v tom, že vidí a popisují vnější stránku duše a duševního života. Je to zčásti vyvoláno způsobem pozorování, posuzování a uvažování, pocházejícím z přírodní vědy; zčásti je to způsobeno neschopností introspekce, vnitřního zření, kterou pociťují. Jestliže pochybujeme o možnosti *vnitřní* zkušenosti, nezbyvá nám ve skutečnosti nic jiného, než pozorovat a popisovat působení duševního života.

Proč bychom měli zpochybňovat možnost sebezpozorování? Stručně řečeno proto, že pozorovatel a objekt pozorování je tatáž osoba. Každý ví, jak nesnadno můžeme pozorovat současné hnutí svých citů, nemluvě o ještě hlubších a mocnějších hnutích. *Vnější* pozorovatel, psycholog nebo lékař, však naprosto nutně potřebuje most od toho, co lze pozorovat, k tomu, čemu lze porozumět vnitřní zkušeností. Člověk přece nemůže *přímo* pozorovat duševní zážitky někoho jiného. Může pozorovat jen vnější formy jejich projevu a může nebo mohl by je správně vykládat jen tehdy, kdyby z vlastní zkušenosti věděl, co u člověka znamenají. Psycholog nebo vnější pozorovatel tedy stojí před přibližně stejnou těžkostí. Stěží je pro něj snadnější pozorovat např. při návalu zuřivosti sama sebe než pacienta - snad jsou u něj záchvaty zuřivosti vzácnější nebo je lépe ovládá. Přesto při porozumění pacientovi spolurozhoduje jeho vnitřní zkušenost ve vědecky málo legitimní formě, neboť psycholog při svém vzdělávání a ve své praxi velmi pravděpodobně nic nepodnikl k tomu, aby vyškolil svou vnitřní schopnost pozorování. Je téměř ve stejné situaci jako každý jiný člověk: *Vnitřní zkušenost* jako hraniční zkušenost vědomí je mu dána bledá, stěží tušená a neostrá ve srovnání se stupněm vědomí a ostrotí *produktů* vnitřního života, které pocházejí z myšlení a vnímání. To, co je míněno pod vnitřním zážitkem, vysvětlím na příkladu.

Slyším-li nebo čtu-li slovo, tak je tu pro mě na jedné straně vnímatelný - akusticky nebo opticky vnímaný - znak, na druhé straně

je to vnitřní akt, bez něhož se mi slovo nevyjádří jako slovo, tj. nerozumím mu, nebo, v případě řeči, která mi není běžná, tu musí být přinejmenším vnitřní akt, na základě kterého míním, že je to to slovo, které vnímám. Slovo pro mě něco znamená, přinejmenším proto, že je to slovo - jinak o tom slovu vůbec nic nevím. U dítěte je vnitřní akt porozumění velmi silně v popředí v době, kdy se učí mluvit: aby bylo to, co slyší, pro ně slovem, musí se uskutečnit tento akt. Tento vnitřní akt je u dospělého z větší části zaspán, v jasných obrysech se ukáže jen výsledek: slovo, kterému jsme porozuměli, to, co je vůbec chápané, a skrze co je zakrytý vnitřní zážitek porozumění, který tu přece musí být, který se ale u dítěte projeví nápadně a plasticky. To známe už z jiné strany: *Porozumění* je „děj“ v bezprostřední přítomnosti (duchapřítomnosti), který je pro dnešního člověka nadvědomý. Proto je vnitřní zážitek stěžl „prožit“, je slabý a vidíme ho jako v mlze.

Obyčejný citový život jako část podvědomého působení

V případě slova a myšlenky je tomu vždy tak, že vnitřní akt porozumění - aniž bychom ho vědomě prožili - provádíme vždy, když nějakému textu rozumíme. Je to nadvědomá schopnost, podobně jako řeč, při níž si nejsme vědomi ani gramatiky, kterou používáme, ani tvorby hlásek, kterou konáme. Pozorujeme-li naproti tomu náš obyčejný citový život, setkáváme se s docela jiným obrazem. Třebaže city prožíváme jako současné a zároveň nezávislé na naší vědomé vůli, objevují se a mizí bez našeho záměru, ale tomu odpovídajícím způsobem - snově. Nemáme možnost si je vysvětlit aktem porozumění nebo konkrétní myšlenkou - ukazují nám jen svou vnější stránku, která nás nutí k tomu, abychom cítili dostavující se pocit. Jsou to ovšem osobní pocity, o nichž něco víme jen na způsob tušení, žádné „poznávající“ pocity. Poněvadž je nám vnitřní stránka pocitu uzavřená, nelze si na pocit bezprostředně vzpomenout: abychom si na pocit vzpomněli, musíme sáhnout po *představě*, kterou můžeme bezprostředně vyvolat do paměti, a teprve na tuto představu naváže dřívější pocit, více nebo méně zřetelný.

Obyčejný citový život s tím vším, s jeho nemluvicími city pohybujícími se na stupnici od „pro mě dobré“ až po „pro mě špatné“ lze charakterizovat jako část podvědomého působení. Ukazuje to podobnost se spřádáním asociací, které také přicházejí a odcházejí podle svých zákonů, bez vědomého záměru subjektu, který je prožívá. Fakt, že četné „psychologie“ srovnávají asociování s myšlením, svědčí nejen o tom, že jsou infikovány nemocí vědomí, neboť si nevšimnou vnitřního aktu porozumění, ale také o tom, že to, co nazývají myšlením, je ve skutečnosti většinou jen asociace.

Jak bylo uvedeno v 1. kapitole, vůli můžeme zažít nejprve jen jako „jasnou“ vůli v soustředěném, čistém myšlení, jako „vůli myšlení“. Jinak zážitek vůči vůli ještě zůstává více vnější, než je tomu u myšlení a citění: člověk zažije jen výsledek aktu vůle. Ačkoliv při chtění musím být velmi aktivní, velmi konám a musím konat ve směru od sebe, nevím, co dělám a jak to dělám: což je další příklad nadvědomé schopnosti. „Chtění“ se ovšem může spojit také s citem, který pochází z podvědomé oblasti, potom je i vůle „podvědomá“. Zde se nejedná o uskutečňující vůli, ale o takovou vůli, která cit nabije impulzem k jednání. Samotné jednání se může uskutečnit vědomě zvolenou cestou prostřednictvím nadvědomé vůle. Slovo „podvědomý“ necharakterizuje obsah, který je vždy vědomý, jinak bychom ho přece vůbec neznali, pouze označuje *původ* nějaké zvyklosti nebo impulzu, nebo citu: podvědomý je pramen, odkud pochází.

Poněvadž při porozumění a myšlení zanedbáváme nebo nevnímáme vnitřní život, model člověka jako automatu se nám zdá pochopitelný. Nikdo, kdo se vážně zabývá automaty a počítači, si nemůže myslet, že stroj má niterné zážitky. Velmi snadno však z toho může vzejít názor, že ani člověk nemá žádné niterné zážitky, a jeho „duševní život“ je pak pozorován a popisován jen zvenku, ze strany jeho chování a jeho produkce. Právě tato vnější stránka se dá napodobit stroji a v souvislosti s tím se tvrdí, že člověk koná stejně jako stroj nebo analogicky. Tento v každém případě chybný závěr však není snadné ve vztahu k větší části lidského života vyvrátit, poněvadž podobným způsobem, jak to dělají stroje, může ve skutečnosti probíhat také rutinní, zvyková část života.

Jak vysvítá z 2. kapitoly, člověk by mohl mít reálný niterný

zážitek, a s tímto zážitkem *by byl* jeho duševní život zdravý. Na cestě k *ozdravení* duševního života to nelze obejít, neboť vnější důkazy toho, že „já jsem“ - potvrzení, zážitky úspěchu, seberealizace - mohou přece být důkazy jen pro *někoho*, mohou něco dokazovat jen pro toho, kdo je nezávislý na důkazech. Důkazy nemohou tento subjekt zplodit, spíše ho předpokládají.

Pro psychologii mají tyto myšlenkové postupy význam proto, že nutná schopnost vnitřního pozorování pro ni není předem dána. Neznám však žádnou psychologickou školu nebo vzdělávání, které by se zabývaly tímto problémem. Psycholog musí využít, více méně podle svého „nadání“ a míry nezbytnosti, vedle pozorování vnější stránky, tj. chování pacienta, také své vnitřní pozorování. Sotva se však ví, že existují dva různé druhy pozorování. Při myšlení člověk postup jasně vidí: stopy myšlení lze dobře „vidět“ jako jeho stopy v mozku; zatímco v mozku krácející, pohybující se bytost nebo pohyb nejsou prožívány a často nejsou ani tušeny.

Doufám teď, že čtenář vidí: Má-li člověk duševní problémy, má na tom vinu především to, že mu chybí skutečný, v přítomnosti uskutečněný zážitek sebe sama. Iracionální úzkosti může mít jen pochybná bytost, která je znejistěná ve vztahu k vlastnímu bytí - každá úzkost, i zdánlivě „nejdůvodněnější“, je iracionální: za všech okolností zatěžuje stav subjektu. Jen taková bytost může být uražena, „nervózní“, nebo se pokouší zbavit se svých těžkostí tím, že je *zakrývá*, může je zakrývat „pitím“, opíjením se. K tomu nemusí nutně sloužit alkohol, drogy nebo zábava, ale také zcela zdomácnělé, dokonce vysoce ceněné metody, jako např. úsilí o postavení, peníze, moc. Jestliže člověk neotřesitelně pevně *prožívá* své vlastní bytí a s tím také to, že toto bytí je věčné a nesmrtelné, poněvadž se prožívá nezávisle na těle, a že k této bytosti může dosáhnout a může jí ublížit jen to, co si on sám připustí, potom bude každý osudový zvrat přijímat jinak, než když si toto všechno jen *myslí*, nebo když je dokonce „přesvědčený“ o opaku. Potom to vůbec nemůže být jinak, než že prožívá své vlastní bytí v závislosti na vnějším životě, na mínění druhých lidí, na svých vnějších okolnostech. Pak musí všechno prožívat z tohoto hlediska. Jak by v něm mohla vzejít idea, že život mu byl *dán* (on si ho nestvořil), aby jiným pomáhal? *Dávat*, skutečně pomáhat, *sloužit*, může jen ten, kdo skutečně *je*. A člověk *je* pouze tehdy, když toto bytí zažije jako zkušenost. Platí pro něj Taulerův výrok: „Kdybych byl králem a nevěděl o tom, nebyl bych králem.“

Psychologie se dá vystavět jen na základě zkušenosti, kterou dnešní člověk může mít. Její absence je příčinou, nutným předpokladem všeobecného, základního onemocnění vědomí, které je základem širokého spektra duševních problémů a onemocnění. Jen z plného prožívání reality bytosti Já je možné obrátit se k jevům podvědomého působení s oprávněnou nadějí, že nebudeme strženi jejich mocí a silou - což se jistě stane, když člověk v sobě hloubá a pokouší se vlnění a bouře svých pocitů v duši pozorovat nebo urovnávat, uhlazovat. Právě tak neplodnými jsou většinou snahy být „lepším člověkem“, než jsem dosud: kdo tu bojuje proti komu? A je nám zcela jasné, co je „lepší člověk“? Tím přirozené nic nenamítáme proti snahám utvářet vlastní chování vůči okolí únosně nebo pozitivně. Ovládnutí chování navenek by však nemělo svádět k tomu, abychom věřili, že se tím také skutečně v naší duši něco změní. - V příští kapitole uvidíme, jak lze provést přeorientování duševních sil zcela jinak než pouhým bojem proti „špatným“ zvyklostem, vášním nebo „instinktům“. Musí být učiněn pokus posílit existenci *toho v člověku*, který je dostatečně mocný a má naději obstát v takovém boji. Je třeba dovést ho k zážitku sebe sama. Pak ovšem stěží dojde ještě k nějakému boji; již pouhá přítomnost, existence této opravdu jsoucí bytosti je vítězně ukončeným bojem.

Kühlewind Georg